

"ALLT ÄR EN KAMP"

- en undersökning om skolsituationen för elever
med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar

RIKSFÖRBUNDET
Attention

November 2011

Denna undersökning är ett led i Attention's arbete för att förbättra skolsituationen för elever med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF). Resultatet visar att det finns stora behov, både av anpassad undervisning och av hjälp med de sociala kraven.

På pappret har alla elever rätt att få undervisning utifrån sina egna förutsättningar, men undersökningen visar att det är långt till att detta är en realitet. Enkäten understryker vikten av tidiga insatser, individuellt anpassat stöd, tillgång till kognitiva hjälpmedel, anpassad miljö och kunniga lärare.

Undersökningen finns att ladda ner på www.attention-riks.se. Publicera gärna rapporten, men kom ihåg att uppge källan.

Resultatet i korthet

- ⤴ En fjärdedel (24 procent) av föräldrarna känner inte till skollagens krav om att elever som är i behov av stöd ska få det.
- ⤴ Nästan alla (94 procent) av föräldrarna anser att deras barn är i behov av särskilt stöd för att klara undervisningsmålen
- ⤴ 40 procent av föräldrarna uppger att det bristande stödet har lett till att barnet fått sänkt betyg och nära hälften, 47 procent säger att barnet har brister i läs- och skrivförmåga. Hela 65 procent uppger att barnet kommit efter i andra skolämnena.
- ⤴ 30 procent av föräldrarna svarar att bristen på stöd har fått en mobbningsproblematik som konsekvens. Nära en tredjedel av föräldrarna, 30 procent uppger att barnet tvingats byta skola.
- ⤴ En majoritet (57 procent) svarar att de har fått gå ner i arbetstid för att stödja barnet.
- ⤴ Två tredjedelar (69 procent) av föräldrarna har fått en sämre hälsa på grund av att skolsituationen inte har fungerat och 57 procent anger att situationen har lett till bråk och försämrade relationer mellan föräldrarna.
- ⤴ En tredjedel (32 procent) svarar att rektorn inte har påbörjat en utredning av deras barns stödbehov.
- ⤴ 73 procent av föräldrarna anser att de flesta lärare vet för lite eller saknar kunskap för att kunna anpassa undervisningen till barnens behov.
- ⤴ En majoritet har en negativ bild av barnets sammanfattande skolsituation. 25 procent tycker att den fungerar dåligt, 34 procent anser att den fungerar mindre bra.

Innehållsförteckning

Resultatet i korthet	2
Inledning	4
Skolan - en utmaning	4
Resultatet av enkäten	4
Stort behov av stöd	5
Typ av insatser och hur de uppfattas	5
Konsekvenser för barnen	6
Konsekvenser för föräldrarna	7
Skolans ansvar för utredning och åtgärder	8
Läraernas kunskaper och relationerna i skolan	8
Sammanfattande bild	9
Analys av resultaten i enkäten	11
Barnen som faller ur skolsystemet	11
Sociala konsekvenser av uteblivet stöd	12
Kunskapsbrist leder till uteblivna insatser	13
Kampen om insatserna	14
Bristen på kontinuitet och uppföljning	15
Positiva exempel	16
Riksförbundet Attentions förslag på åtgärder	17
1. Öka kunskaperna	17
2. Skärp lagstiftningen.....	17
3. Tidiga insatser	17
4. Använd hjälpmedel	17
5. Förbättrad samverkan	17
6. Underlätta kontakterna	17
7. Höjd beredskap mot mobbning av elever med funktionsnedsättning	18
8. Ökad helhetssyn	18
Läs mer	18

Inledning

Riksförbundet Attention är en intresseorganisation för personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) och deras familjer. Vi företräder personer med egna funktionsnedsättningar, deras anhöriga och personal som möter våra grupper inom exempelvis skola, vård, socialtjänst, arbetsförmedling, försäkringskassa och andra instanser. Attention har 12 000 medlemmar i 56 lokala föreningar.

Bland våra medlemmar finns personer med ADHD, Aspergers syndrom, Tourettes syndrom och tvångssyndrom (OCD), språkstörning samt personer med nedsatt förmåga att läsa, skriva och räkna. NPF innebär svårigheter som beror på hur hjärnan fungerar. Orsaken är biologisk och har ingenting med uppföstran eller intelligens att göra. Funktionsnedsättningen syns inte utantill, men påverkar personens beteende. Det är vanligt att personer med NPF har svårt med reglering av uppmärksamhet, impuls kontroll och aktivitetsnivå, samspelet med andra människor samt inläring och minne. Arten och graden av svårigheter varierar. När de är så stora att de kraftigt påverkar individens utveckling och möjligheter att fungera i samhället blir de till ett funktionshinder.

De svårigheter vi beskrivit påverkar individen och dennes familj på ett genomgripande sätt, inte minst när det gäller skola och möjlighet till arbete. Många anhöriga lever under mycket stor press och samhällets stöd till våra grupper släpar efter. Trots att man sedan länge vet att tidiga, individanpassade insatser som ges konsekvent och uthålligt, minskar lidande och lönar sig i långa loppet, får allt för få just detta.

Skolan - en utmaning

En till två elever i varje klass i grundskolan har en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning. Många av dem upplever varje minut i skolan som en utmaning. Det är inte ett problem bara för eleverna. Många föräldrar oroar sig när de släpper iväg sina barn på morgonen. Får mitt barn verkligen den hjälp han eller hon behöver? Även lärare hör ibland av sig till oss och berättar att de känner sig otillräckliga när de inte kan hjälpa eleverna.

Redan våren 2007 gjorde Attention en enkätundersökning riktad till lärare i årskurs 1-6¹. Syftet var att ta reda på hur lärarna uppfattar att skolan fungerar för våra elever. Enkäten bekräftade våra farhågor att skolan är ett uppenbart problem för många av våra medlemmar. Enkäten visade exempelvis att 74 % av lärarna tycker att skolan har otillräckliga resurser för att möta behoven från barn med dessa funktionshinder. Lärarna saknar kunskaper, majoriteten har inte ägnat en enda dag åt hur de ska hantera elever med NPF under sin utbildning.

80 % av lärarna upplevde i denna undersökning att problemet är större i dag jämfört med för tio år sedan. Orsaken till detta bedömer vi bero såväl på skolans sätt att arbeta i kombination med större klasser och ett allmänt högre tempo, både i skolan och i samhället i övrigt. För att lärarna ska ha en rimlig chans att göra sina jobb krävs mer resurser och – framför allt – bättre kunskap om elever med funktionsnedsättningar.

Resultatet av enkäten

För att se hur föräldrar idag upplever hur skolan fungerar genomförde Attention i augusti - september 2011 en webbenkät riktad till medlemmarna. Gensvaret blev stort. Totalt besvarades enkäten av 918 personer. Majoritet av de som svarat har barn som går i grundskolan (78 procent). En fjärdedel (25 procent) har barn i gymnasieskolan. Totalt en tiondel har barn i särskolan (4 procent) respektive specialskola (6 procent).

Resultatet visar att det finns stora behov av förbättringar när det gäller denna elevgrupp.

1 Riksförbundet Attention (2007) "Tyst i klassen". En rapport om NPF i skolan.

En majoritet av föräldrarna anser att deras barn är i behov av särskilt stöd för att klara undervisningsmålen. Ganska många får också någon form av stöd, men insatserna fungerar inte alltid bra. Nedan följer en redovisning av resultatet fråga för fråga. Längst bak finns Attentions kommentar och krav på förbättringar.

Stort behov av stöd

I den nya skollagen² står tydligt att om en elev har behov av särskilt stöd ska han eller hon få detta. I Riksförbundet Attentions enkätundersökning uppger en majoritet att de har kännedom om det. Så många som en fjärdedel, 24 procent uppger dock att de inte känner till skollagens krav om särskilt stöd. Riksförbundet Attention menar att det är viktigt att både föräldrar och skolpersonal har kännedom om hur rätten till särskilt stöd ser ut. Det ökar möjligheten att kräva rätt insatser till elever som inte klarar eller riskerar att inte klara av undervisningen.

En klar majoritet av de svarande, 94 procent anser att deras barn är i behov av särskilt stöd för att klara undervisningsmålen.

Typ av insatser och hur de uppfattas

På frågan om barnet som är i behov av extra stöd har fått ta del av någon av ett antal uppräknade insatser är svaren spridda. Vanligast är särskild undervisningsgrupp, se nedan.

Om ja, har ditt/dina barn fått del av någon av dessa insatser?		
Svarsalternativ	Svarsprocent	Antal svar
Särskild undervisningsgrupp	40,2 %	277
Enskild undervisning	28,3 %	195
Anpassad studiegång(eget schema)	31,1 %	214
Assistent	27,6 %	190
Särskilda hänsyn vid betygssättningen	7,1 %	49
Tätare utvecklingssamtal	34,5 %	238
Pedagogiska eller tekniska hjälpmedel	29,5 %	203
Annan åtgärd, ange vad	19,6 %	135
Kommentar		370

En majoritet av de svarande uppger att insatserna har fungerat mycket bra eller ganska bra. En relativt stor andel svarar däremot att de har fungerat mindre bra eller dåligt (43 procent). Ett par teman som framträder extra tydligt i svaren rör bristen på kunskap, att uteblivet stöd leder till stress för eleven, att föräldrarna fått lägga ner mycket tid på att kräva och följa upp insatserna samt att insatserna brister i kontinuitet och uppföljning. Dessa teman kommer att diskuteras senare i rapporten.

Hur har dessa insatser fungerat?		
Svarsalternativ	Svarsprocent	Antal svar
Mycket bra	17,4 %	126
Ganska bra	39,9 %	289
Mindre bra	24,2 %	175
Dåligt	18,5 %	134
Kommentarer		346

Konsekvenser för barnen

På frågan om huruvida och på vilka sätt bristande stöd har påverkat barnets skolgång svarar 40 procent att barnet fått sänkt betyg. En ännu större andel, nära hälften av alla svarande (47 procent), menar att barnet fått brister i läs- och skrivförmåga och hela 65 procent uppger att barnet kommit efter i andra skolämnen. I enkäten framkommer att det också får konsekvenser i form av hög frånvaro (40 procent) samt att eleven inte vill gå i skolan (61 procent). Brist på rätt stöd får också sociala konsekvenser för barnet. 30 procent uppger en mobbningsproblematik. Hälften av föräldrarna som svarat på enkäten uppger att barnen behöver använda mer tid för läsläsning än andra barn, vilket kan förväntas påverka barnets fritid och möjliggöra mindre tid för aktiviteter utanför skolan. Det innebär att barnets sociala liv påverkas både på skoltid och på fritiden.

Konsekvenser uteblivet stöd		
Om du anser att ditt barn inte fått rätt stöd, har det påverkat barnets skolgång på något/några av följande sätt?		
Svarsalternativ	Svarsprocent	Antal svar
Sänkt betyg	40,2 %	279
Brister i läs- och skrivförmåga	47,1 %	327
Eftersläpning i andra ämnen	65,4 %	454
Mobbing	29,7 %	206
Vill inte gå till skolan	61,2 %	425
Hög frånvaro	40,5 %	281
Varit tvungen att byta skola	29,8 %	207
Måste använda mer tid för läsläsning än andra barn	50,9 %	353
Annat (beskriv med egna ord)		243

Vad gäller frånvaron uppger hela 26 procent att barnet har en mycket hög frånvaro i jämförelse med andra barn. 23 procent uppger att barnets frånvaro är något högre. 51 procent uppger att barnet/barnen är lika frånvarande som andra elever.

Konsekvenser för föräldrarna

Inte bara barnet/eleven, utan också föräldrarna påverkas på en rad olika sätt av att barnet inte får det stöd hon eller han skulle behöva. Också här gäller det både under och efter skoltid. 62 procent uppger att de har använt mycket extra tid till läsläsning. Att skolan inte har lyckats ge det stöd som

behövs har också fått till följd att föräldrarna kallats till skolan för att vara med på utflykter (23 procent) eller sitta med i klassrummet (23 procent). 42 procent svarar att de har fått hämta hem barnet från skolan när det uppstått problem. Det här visar att skolans oförmåga att erbjuda tillräckliga resurser går ut över föräldrarnas arbetstid och även deras möjlighet att planera och boka in aktiviteter på dagtid.

Att bristande stöd får konkreta följder på föräldrarnas tid visar sig inte minst i att en tydlig majoritet (57 procent) svarar att de fått gå ner i arbetstid för att stödja barnet. Förutom minskad arbetstid, och därmed minskad inkomst, har det även andra konsekvenser för föräldrarna. En stor majoritet (69 procent) uppger att de fått sämre hälsa på grund av att skolsituationen inte har fungerat och 57 procent av föräldrarna upplever att det lett till mer bråk och försämrade relationer mellan föräldrarna.

Påverkan föräldrar		
Har dessa brister påverkat er föräldrar på något/några av följande sätt? Vi har:		
Svarsalternativ	Svarsprocent	Antal svar
Kallats till skolan för att sitta med i klassrummet	22,8 %	160
Fått hämta hem barnet när det uppstått problem	42,4 %	298
Varit tvungen att följa med på utflykter	23,5 %	165
Använt mycket tid till extra läsläsning	62,2 %	437
Fått gå ner i arbetstid för att stödja barnet	56,8 %	399
Fått sämre hälsa p.g.a. skolsituationen inte fungerat	69,0 %	485
Bråk at inbördes och fått försämrade relationer till varandra	56,9 %	400

Skolans ansvar för utredning och åtgärder

I Riksförbundet Attentions undersökning uppger en majoritet (68 procent) av föräldrarna att rektor har påbörjat en utredning av deras barns stödbehov. En tredjedel (32 procent) svarar nej på frågan. Det är positivt att en majoritet av eleverna har fått en utredning påbörjad. Däremot finns det stora brister vad gäller utredningens omfattning samt vad som blivit resultatet av utredningen.

En majoritet av föräldrarna uppger att utredningen inte har varit tillräckligt omfattande för att kartlägga stödbehovet (42 procent), 35 procent menar att den delvis varit tillräcklig. 23 procent uppger att utredningen har varit tillräckligt omfattande.

Siffrorna är liknande vad gäller åtgärder. Om skolan kommer fram till att en elev behöver särskilt stöd ska ett åtgärdsprogram upprättas³. I Riksförbundet Attentions enkät svarar cirka tre fjärdedelar, 74 procent av föräldrarna ja på frågan om detta gjorts för deras barn. En fjärdedel (25 procent) svarar nej.

Desto mer oroande är att endast strax över hälften, 52 procent svarar att åtgärdsprogrammet har följts upp, medan nästan lika många uppger att så inte har gjorts (37 procent) eller att de inte vet (12 procent).

Det finns stora brister vad gäller uppföljningen av åtgärdsprogrammen. I de fria svaren i enkäten framkommer att stödet inte är tillräckligt omfattande och konsekvent, att det inte leder till några praktiska åtgärder, att det tillkommer under ett stort motstånd från skolan samt att det brister i att ta hänsyn till elevens förutsättningar att nå kunskapsmålen.

Lärarnas kunskaper och relationerna i skolan

Ett av de starkaste budskapen från Riksförbundet Attentions undersökning är att det finns stora

³ Skollag 2010:800, 3 kap. 9 §

behov av ökade kunskaper om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar i skolan. Hela 73 procent av föräldrarna anser att de flesta lärare vet för lite eller saknar kunskap för att kunna anpassa undervisningen till barnens behov. 21 procent svarar att lärarna delvis har rätt kunskaper och enbart 7 procent uppger att lärarnas kunskaper är tillräckliga.

Anser du att ditt/dina barns lärare har tillräckliga kunskaper för att kunna anpassa undervisning till deras behov?		
Svarsalternativ	Svarsprocent	Antal svar
Ja, de har tillräckliga kunskaper	7,4%	58
Ja, delvis	21,5%	170
Nej, de flesta vet för lite	43,2%	341
Nej, kunskap saknas	27,9%	220

En majoritet av föräldrarna svarar att samarbetet med skolan fungerar mycket bra eller ganska bra (15 respektive 45 procent). Det är däremot en stor andel som uppger att det fungerar mindre bra (28 procent) eller dåligt (12 procent).

Hur har samarbetet mellan er och skolan fungerat?		
Svarsalternativ	Svarsprocent	Antal svar
Mycket bra	14,9 %	117
Ganska bra	45,0 %	353
Mindre bra	27,9 %	219
Dåligt	12,1 %	95

Elevernas relationer med andra elever och med lärare och andra vuxna i skolan är ett område som visar på en utsatthet för eleverna. Vad gäller relationen med skolkamrater svarar 37 procent av föräldrarna att de fungerar, 12 procent svarar att det inte fungerar, och en majoritet (51 procent) uppger att det fungerar sådär.

När det kommer till relationen till lärarna är svaren något mer positiva. Här uppger 45 procent att barnet kommer överens med lärare och andra vuxna i skolan. 10 procent svarar att de inte gör det och 45 procent svarar att det fungerar sådär.

Sammanfattande bild

En majoritet av föräldrarna i Riksförbundet Attention har en negativ bild av den sammanfattande skolsituationen för barnet. 34 procent menar att det fungerar mindre bra och 25 procent tycker att det fungerar dåligt. 8 procent säger att det fungerar mycket bra och 32 procent anser att det fungerar ganska bra.

Hur skulle du sammanfatta att ditt barn skolsituation fungerar?		
Svarsalternativ	Svarsprocent	Antal svar
Mycket bra	8,8%	67
Ganska bra	32,2%	246
Mindre bra	34,4%	263
Dåligt	24,7%	189
Egen kommentar		369

Ett par citat från de fria svaren ger en bild av hur skolsituationen kan se ut:

”Skolan prioriterar att klara vissa ämnen för honom ... Och som förälder orkar man bara inte att bråka och bråka och bråka... Skulle vara önskvärt med "ombudssystem" som kan stötta föräldrar ute i landet att driva och bevaka skolgången på bra sätt... Man hamnar lätt i olustig stämning som förälder och kunna ha en normal relation till skolpersonal som rektorer och specialpedagoger.”

”Har bytt assistent ganska ofta och det tar tid för varje ny assistent att sätta sig in i hans speciella behov, att kunna läsa av honom och i god tid kunna förebygga och hjälpa honom innan det gått för långt.”

”Hon är bakbunden och blir handikappad av att vara i skolan. Inga hjälpmedel har presenterats inga anpassade läromedel schemat är det oklart vilket vi ska följa efter som det delas ut nya hela tiden och tiderna inte stämmer. Vi har pålyst behov av tekniska hjälpmedel för att klara hålla tider och att lättare klara skolan utan en massa lösa papper som kommer bort. Samt en assistent eftersom hon har svårt med koncentration och arbetsminnet.”

”Men åtgärderna är inte tillräckliga. De gör bara precis så att han klarar att vara i skolan. Utvecklingen är inte optimal.”

Analys av resultaten i enkäten

Här analyseras de centrala teman som kommer fram i undersökningen. Därefter följer Riksförbundet Attentions förslag till åtgärder.

Barnen som faller ur skolsystemet

De fria svaren ger en skrämmande bild av hur barnens problem i skolmiljön får konsekvenser för deras motivation. Tempot i skolan är högt och det finns en oro bland föräldrarna både för hur barnen ska orka sig igenom skolan och för vilka möjligheter barnen har efter skolgången till arbete eller vidareutbildning. Föräldrarna märker att takten i skolan börjar bli för hög och att barnet får allt svårare att hänga med i undervisningen. Trots det sätts det inte in de resurser som behövs.

”Det fungerar skapligt, men jag känner stor oro för detta läsår då takten/mängden barnen skall prestera ökas. Min son hinner inte med på lektionstid, behöver få instruktioner upprepade gånger, fröken inser inte detta till fullo. Ibland får han hoppa över uppgifter i matte för att fröken inte inser att hon skall förklara uppgiften på ett annat sätt.”

Svaren rymmer också en oro för vad som ska hända efter skolgången. Att lämna grundskolan med ofullständiga betyg innebär en tuff start och betydligt färre valmöjligheter för de barn som lämnas att inte klara av skolgången.

”Mitt barn har ”osynliggjorts” och har inte fått med sig grundläggande basala kunskaper i svenska och matematik efter 12 års skola!!! Han har ADD/språkstörning med grav dyslexi o förhållningen ur grundskolan har varit medveten. Gymnasieskolan sägs vara frivillig o där är resurstödet begränsat o förhållningen därifrån är till arbetsförmedlingen o därifrån är det väl till socialförsäkringssystemet...”

”Vi får helt enkelt försöka hålla henne vid hopp om att man kan utbilda sig som vuxen men så som det ser ut på arbetsmarknaden i dag så är jag väldigt orolig för hennes framtid, såväl kort som långsiktigt.”

”Eftersom min dotter inte fick godkänt i något ämne kan hon inte komma in på gymnasieskolan. Hur ska hon kunna få något jobb utan betyg? Vart ska alla dessa barn ta vägen??”

När Skolinspektionen⁴ sammanfattar resultaten från sin tillsyn och kvalitetsgranskning framgår att det finns brister vad gäller särskilt stöd i alla nivåer i utbildningssystemet; förskolan, grundskolan, gymnasiet samt skolbarnomsorgen, vuxenskolan och specialskolan. På många skolor får eleverna inte det stöd och den omsorg de behöver. Skolinspektionens förklaringar är att ekonomiska aspekter ligger bakom bristerna, liksom att det i många fall inte gjorts en tillräcklig utredning av vilka behov eleven har.

Skolinspektionen framhåller vikten av att tidigt uppmärksamma särskilda behov och sätta in rätt insatser. Om barnen hade fått rätt stöd för sina behov redan i förskolan hade många barn kunnat klara sig utan särskilt stöd högre upp i årskurserna, menar myndigheten. Det är en bild som tydligt känns igen i Riksförbundet Attentions undersökning. Många föräldrar vittnar om att månader eller till och med terminer gått utan att skolan vidtagit några åtgärder. Under tiden har barnet kommit efter i undervisningen men i värsta fall även förlorat intresse och motivation för skolan.

Bristen på undervisning anpassad efter elevers förutsättningar och behov får konsekvenser. Skolinspektionen skriver att betygsstatistiken visar att många elever idag inte når kunskapsmålen.

4 Skolinspektionen (2011) *Olika elever - samma undervisning. Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning 2010.*

Det märks också på de anmälningar som Skolinspektionen tar emot som rör bristande stöd i skolan. De senaste åren har såväl andelen anmälningar som andelen anmälningar som leder till kritik ökat kraftigt. Det gäller både grundskolan och gymnasieskolan⁵.

Attention ser att bristen på stöd leder till att många elever sakta men säkert ramlar ur skolan. När elever inte får tillräckliga instruktioner och inte hänger med resten av klassen får det konsekvenser för barnens självkänsla och identitet, vilket riskerar leda till minskad motivation och lust att gå till skolan. Om inte den utvecklingen bryts innebär det att elever helt i onödan lämnar skolsystemet med stora kunskapsluckor och försämrade tilltro till sin förmåga.

Sociala konsekvenser av uteblivet stöd

Bristen på stöd får sociala konsekvenser för eleven. Även om eleven klarar av kunskapskraven och att följa med i undervisningen, kan det vara till ett högt pris. Att som elev inte lyckas ”knäcka koden” till skolan leder till bristande motivation och minskat självförtroende. I de fria kommentarerna beskrivs bland annat hur såväl studieresultat som självförtroende sjunker hos barn som inte får den hjälp de är i behov av. Att behöva anstränga sig mycket mer än sina klasskompisar och ändå misslyckas med arbetsuppgifter kan leda till minskad motivation att gå till skolan. Det finns även beskrivningar av hur skolan upplevs som så krävande att barnen blir stressade och upplever ökad psykisk ohälsa som går ut över deras fritid och över resten av familjen och andra relationer.

”hon ligger efter sina kompisar i nästan alla ämnen, vilket skapar panik hos henne.”

”Min son är helt slut när han kommer hem från skolan. Ont i huvudet, yrsel, matt, trött, nedstämd”

I svaren finns exempel på hur insatser som gjorts har fungerat bra sett till skolresultat och inläring, men fått negativa konsekvenser för barnet vad gäller exempelvis kamratrelationer. Det framkommer berättelser om barn som inte vill gå ifrån sin klass för undervisning i en mindre grupp trots att det finns ett behov av det. Det finns även berättelser om barn som blir isolerade, har svårt att hitta kamrater i skolan och därmed blir väldigt ensamma och utsatta i sin skolmiljö. I skollagen⁶ finns krav på att eleven huvudsakligen ska få sin undervisning i sin ordinarie klass eller studiegrupp. I de fall där skolan använder sig av exkluderande lösningar är det viktigt att de utvärderas regelbundet och inte blir permanenta. Riksförbundet Attentions undersökning visar att det finns anledning att se över hur det efterlevs i praktiken.

”När han väl fick det fungerade det ganska bra FÖRUTOM att han isolerades helt från ”sin” klass och därför fick han inga kompisar”

”Man har placerat barnet i grupper som varit stökiga, utan hänsyn för olika funktionshinder hos de andra. Sammansättningen av gruppen har skapat en orolig och otrygg miljö.”

”Min son går bakåt i den sociala utvecklingen och blir alltmer ensam och isolerad från andra barn. Stora delar av hösten satt han inte ens med de andra sex barnen i lilla gruppen utan ensam i ett rum - i en till en undervisning.”

Ett tydligt besked i de fria kommentarerna är att åtgärdsprogram och skolans stödinsatser till elever i behov av särskilt stöd även måste ta hänsyn till sociala aspekter som att eleven trivs och har möjlighet att utveckla kamratrelationer. I svaren finns synpunkter på att den sociala delen av skolan tycks bortglömd och att kompisar är viktiga för att eleven ska må bra och orka studera. En annan

5 Skolinspektionen (2011)

6 Skollag (2010:800)

social aspekt är önskemål om stödinsatser för att stödja eleven att klara av sina relationer med andra elever på rasterna. Det behövs en ökad förståelse för att stödja elever som blir arga eller stressade av sociala relationer till andra barn eller lärare. För en del elever är inte minst tiden i skolan utanför klassrummet krävande, exempelvis rasterna om relationerna till andra barn inte fungerar. Här finns behov av stödinsatser för att underlätta den sociala situationen för eleverna.

”Hon kämpar för att hålla huvudet över vattenytan hela tiden i skolan, mest den sociala samvaron med kompisar som är jobbig. Lärarna ser inte alls några problem, men hon bryter ihop fullständigt när hon kommer hem, varje dag.”

”Den problematik som vårt barn har tar sig främst uttryck i sociala sammanhang som kräver social kompetens, samarbete och konflikthantering. Detta blir som mest tydligt under "fria tider" såsom raster och fritids, medan klassrumssituationen snarare är till hjälp eftersom det ger struktur och tydliga ramar till situationen.”

Den sociala situationen har på sikt en stor inverkan på elevens förutsättningar att klara skolgången. I kommentarerna finns även positiva exempel på hur arbetet med förbättrade relationer till kamrater och vuxna i skolan har lett till att det har ”lossnat” för eleven vilket gjort att hon eller han fått ökad motivation till skolgången.

Kunskapsbrist leder till uteblivna insatser

Ett tema som kommer fram i de fria kommentarerna är att det råder brist på kunskap om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar och hur ett bra stöd kan utformas till elever med NPF. Det kan finnas vilja och engagemang hos lärare men brist på tid och kunskap gör att stödet uteblir. Bristerna finns hos undervisande lärare men också hos rektorer, elevassistenter och annan personal i skolan. Den bristande kunskapen gäller såväl lagstiftning och vilka insatser eleven har rätt till samt kunskaper om själva funktionsnedsättningen och vad den innebär för elevens behov av stöd. En konsekvens av okunskapen är att eleverna inte får den förståelse och det stöd de behöver.

”Eftersom lärare har dålig kunskap kring adhd, och inte förstår sonens behov och kan därför inte bemöta honom riktigt, så hamnar han efter i flera ämnen och får göra omprov. Jag ser det som om han "straffas" för att det inte finns tillräckliga resurser och kunskap på skolan.”

”Det finns så mycket kunskapsluckor att fylla inom skolan Speciellt i hur man bemöter dessa barn bäst. Jag upplever att jag hela skolgången med alla inblandade pedagoger, agerar som mitt barns advokat. Varje terminsuppstart är ett heltidsgöra då jag galopperar runt träffar alla nya pedagoger skapar goda relationer, tjuvar om samma berättelse förklarar hur jag får vår vardag att fungera. Pratar alltid om hur viktigt det är att få ner stressnivån för att sen kunna undervisa”

”Hon riskerar att missa de flesta betygen. Detta trots att hon i utredning efter utredning inte är dum. Dock behöver hon en anpassad utbildning som hon inte får via skolan trots att det är en specialklass för barn med just hennes diagnos. En orsak är att hon är ganska ensam som tjej, skolan förstår bara pojkars behov.”

”Lärare har ingen förståelse för att det lätta är svårt och att det svåra kan vara lätt. Sonen är duktig i alla ämnen men kan inte hålla reda på saker, glömmer lappar, skolböcker. De tycker han ska skärpa sig och att han kan om han bara vill.”

Bristen på stöd exemplifieras med att elever inte får kompensatoriska hjälpmedel, extratid med pedagoger eller andra insatser som skulle innebära ökade möjligheter för eleverna att tillgodose sig utbildningen men även leda till ökade förutsättningar att ta tillvara på elevernas intresse, kunskaper

och motivation.

Riksförbundet Attention menar att kunskaperna om funktionsnedsättningar och hur undervisningen kan utformas efter varje elevs behov måste förbättras. Det behövs en kunskapshöjning för all personal som i sitt arbete möter elever med funktionsnedsättningar. Utbildningen måste tydliggöra skolans uppdrag när det gäller elever med funktionsnedsättningar och fördjupa kunskaper om specialpedagogik, pedagogiska hjälpmedel, pedagogiska metoder och anpassningar samt brukar- och anhörigperspektiv. Lärarnas kunskap är en förutsättning för att kunna ge rätt stöd i skolan!

Kampen om insatserna

Att ingenting går av sig själv är ett tydligt tema i frisvaren. Många vittnar om en stor frustration och om att de som föräldrar lagt ner lång tid och mycket tjat på att få de insatser och det stöd som barnet behöver. Månad efter månad, till och med termin efter termin har gått utan att något har hänt. Under tiden har eleven kommit efter i undervisning och inte minst tappat motivationen. I svaren framkommer att de insatser som gjorts på föräldrarnas begäran har gått bra. Däremot finns en kritik mot att det har varit i form av punktinsatser för att klara av ett moment som ett prov eller kurs, snarare än ett kontinuerligt och mer långsiktigt stöd. Precis som då det gäller att utreda elevers problem finns det många exempel på hur föräldrarna får lägga ner mycket tid och energi på att se till att åtgärdsprogrammet skrivs och efterlevs.

”åtgärdsprogrammet har jag ensam drivit på så att det skulle genomföras. Läst in mig om skollagen och allt om ADHD och barnens rättigheter. Rektorn ignorerade mig totalt i början men sedan fick jag med mig två pedagoger från skolan och de hjälpte mig så att jag att min son fick det stöd han behöver”.

”När han väl får hjälp fungerar det ganska bra, så länge som skolan följer upp hur det går, men det gör de ju inte, såvida inte jag trycker på, som vanligt. Allt är en enda kamp!”

I svaren framkommer att många föräldrar lägger ner ett oerhört stort arbete på att verka för en bättre skolsituation för sina barn. Det handlar om att finnas till hands under skoldagarna, att jaga lärare och rektorer för uppföljning av insatser och för att barnet ska få det stöd som behövs. Det handlar också om att agera ”extralärare” på kvällar och helger för att barnet ska ta igen vad som inte hunnits med under skoltid i form av skolämnen. En konsekvens av det blir att hela familjens liv kretsar kring skolan. Föräldrarna behöver hantera akuta situationer som att hämta barnet när det inte fungerar i skolan, gå på möten eller sitta med barnet som är orolig och inte vill gå till skolan och försöka få till långsiktiga lösningar genom kontakter med kommunen, Skolverket, LSS-handläggare, psykolog och så vidare.

”Inga konfliktlösningar på skolan, som resulterat i upprörda telefonsamtal till mig när jag befunnit mig på mitt arbete.”

Över hälften av föräldrarna som har svarat på enkäten har gått ner i arbetstid för att klara av de extrauppgifter som barnets skolgång innebär. Någon uttrycker arbetet som ”ett slit som är mera än ett heltidsjobb”.

”Jag har lagt ner all min tid och ork för att få till en fungerande skola, varit dem behjälpliga på alla sätt, har haft en bra dialog men trots detta tär det på en som förälder när det kommer så mycket negativt, ang. situationer som uppstår i skolan, så det blir svårt att hantera känslorna. Eftersom vi vet att det hade kunnat fungera så mycket bättre om det fanns kunskap och förståelse för problematiken. Små förändringar och mer struktur t.ex.”

”Vi har fått driva allt själva för att få rätt hjälp. Ingen hjälp av skolan eller BUP. Efter

att vi bekostat utredningen själva kunde vi gå vidare och få hjälp av en special skola. Vår son har dubbla funktionshinder. Vägen har varit lång med mobbning och kantad av okunskap från både BUP och skolan. Vi eftersöker utbildning i hur funktionshinder kan se ut. Det finns en enorm missuppfattning i skolans värld. Vi måste börja öppna ögonen och våga se och förstå dessa människor.”

Bristen på kontinuitet och uppföljning

I de fria svaren exemplifieras hur arbetet med åtgärdsprogram kan se ut i praktiken. Ett av de vanligaste problemen som lyfts fram i svaret är att programmet inte är tillräckligt omfattande och konsekvent.

I svaren finns exempel på hur åtgärdsprogrammen inte följs av alla lärare och att det finns utbildade lärare och assistenter som inte vet hur programmen ska följas. Det gör att programmen blir verkningslösa och inte får några effekter. Andra vittnar om att det skrivits en rad olika åtgärdsprogram men att de sällan följs upp av konkreta åtgärder. Ytterligare ett tema är att de som föräldrar fått driva på för att få ett bra innehåll i åtgärdsplanen, uppföljning av densamma samt att åtgärdena inte alltid tar hänsyn till vad eleven faktiskt behöver extra stöd med.

”Dock har inte genomförandet varit tillräckligt konsekvent eller omfattande. Sonen behöver träning flera gånger i veckan och lära sig verktyg för studieteknik och det har inte varit tillfyllest trots dialog mellan mentor, specialpedagog och föräldrar. Han behöver ordentliga instruktioner/genomgångar och aktiv träning av specialpedagog. i skolan inte bara läxor i studieteknik att träna på hemma.”

”Åtgärdsprogrammet var otydligt, vi fick bråka om vad som skulle stå med, dålig uppföljning otydliga ansvarsområden. Vi upplevde skolans kompetens inom adhd för flickor mycket bristfällig. Även skolpsykologen hade ingen kompetens.”

Bristen på kontinuitet och uppföljning gäller insatser och åtgärdsprogram men också personliga relationer i form av personal och elevassistent och lärare. Det handlar också om att föräldrar kan känna att det är på dem ansvaret ligger för att se till att de beviljade insatserna uppföljs och förverkligas.

”Min son har bytt skolor, lärare och rektorer så ofta att vi har tappat räkningen. Efter år av tjatande om dator undervisning har han äntligen fått det. Men vi som föräldrar har inte fått någon information om hur vi ska lägga upp det i hemmet. Han går nämligen bara 1 tim/dag och nu ska vi sköta undervisningen själva åt honom. Allt känns helt hopplöst!!!!”

Ytterligare ett tema är bristande uppföljning av åtgärdsprogrammet. I många fall tycks programmet stanna vid att vara en pappersprodukt med få eller inga konsekvenser för den faktiska utbildningssituationen för eleven. Det kan exemplifieras med att övriga lärare inte har kännedom om existensen av eller innehållet i det åtgärdsprogram som skrivits av elevens mentor eller specialpedagog.

Andra exempel är att åtgärdsplanen skrivits på ett sätt som gör att det är omöjligt att följa upp om målen nås eller om åtgärdena leder mot målet. Många kommentarer nämner att åtgärdsplanen snarare fokuserar på hur eleven (eller föräldrarna) behöver förbättra sig än på skolans ansvar.

”Man har skrivit en åtgärdsplan som är väldigt kortfattad, inte djupgående och klarläggande. Mycket i åtgärdsprogrammet skrivs så att det skall låta bra, när det är nedskrivet kommer detta ständiga: - MEN nu är det ju upp till dig XX att kämpa och göra ditt bästa också. Snacka om att skuld belägga barnen och deras föräldrar.”

Samma kritik känns igen i Skolinspektionens rapport⁷. De menar att åtgärdsprogrammen inte alltid utformas utifrån elevens faktiska behov av stöd. Skolinspektionens kritiserar att det förekommer åtgärdsprogram där åtgärderna utformas kring elevens beteende snarare än mot vilka åtgärder skolan ska vidta för att stödja eleven att nå kursmålen. Vidare ska omdömen grundas i kunskapsmålen snarare än att vara värdeomdömen om elevens insatser. Brister i åtgärdsplaner, utvecklingssamtal och skriftliga omdömen vad gäller återkoppling förekommer i över hälften av grundskolorna.

Den bilden återkommer i Riksförbundet Attentions enkät där många föräldrar uppger att stödet deras barn får syftar till att klara ett visst moment eller prov snarare än att ta ett helhetsgrepp om elevens behov av stöd i skolan. Skolinspektionens bedömning är tydlig: **”Det är skolan som ska ge eleven förutsättningar att nå målen”**⁸.

Positiva exempel

Skolinspektionen skriver i sin rapport⁹ att det finns positiva exempel på skolor som har goda arbetsätt och utformar skolundervisningen på ett sätt som gör att de kan ge eleverna förutsättningar att nå kunskapsmålen i en trygg miljö. I svarskommentarerna i Riksförbundet Attentions undersökning finns också positiva exempel på hur skolsituationen lösts på ett sätt som fungerar väl för eleven. Riksförbundet Attention vill särskilt framhålla dessa för att synliggöra att det är möjligt att sätta in ett stöd som gör att elever får förutsättningar att delta i undervisningen på sina villkor och där skolan tar tillvara på elevens kompetenser och behov.

I enkätcommentarerna finns exempel på hur eleven fått stöd och åtgärdsprogram långt innan barnet utretts och fått en diagnos. Det finns även exempel på hur lärare gör tydliga uppföljningar av åtgärdsprogrammet kontinuerligt vid exempelvis utvecklingssamtal.

”Har turen att få en mycket bra skola och tack och lov de bästa av de bästa vad gäller pedagoger. Men jag vet också att det inte är det vanliga. Och det har inte alltid varit såhär. Men det som är tydligt är vilken enorm skillnad det är för barnet, dess inställning, självkänsla osv när det finns stöd och bra vuxna kring barnet i skolan!”

”Jag har bara positiva erfarenheter av att kommunen har en bred resursenhet där det tillhandahålls separata klasser och utbildning enligt allmänna läroplanen till elever som har neuropsykiatriska funktionshinder. Klasserna är små, eleverna känner sig inte annorlunda samt att som förälder får man mycket stöd av personal samt andra elevers föräldrar som är i samma situation. Dessa klasser ”stänger inte dörrarna” för eleverna utan snarare ser till att de får så mycket kunskap med sig som möjligt och en stabil grund för att kunna förverkliga sina drömmar och när de i framtiden om möjligt integreras med ”mainstream”-klasserna.”

”Skolan har varit mkt hjälpsam med insatser. Sonen har fått välja vilket sätt han behöver hjälp på!”

”Egen tid med specialpedagog ca 1 tim/vecka. Tiden används för att träna mer på vissa moment, förtydliga och förklara sånt som inte gått fram ordentligt. Egna böcker i vissa ämnen för att underlätta att stryka under o dyl. Längre tid på prov.”

”Små men viktiga anpassningar som att få ha samma plats hela tiden och slippa alla omflyttningar i klassrummet, tydlig förvarning inför aktivitetsbyte, tydliga instruktioner både muntligt och skriftligt, läxa fre-fre när de övriga har må-fre m.m.”

7 Skolinspektionen (2011)

8 Skolinspektionen (2011, sid 32)

9 Skolinspektionen (2011)

Riksförbundet Attentions förslag på åtgärder

Riksförbundet Attentions undersökning visar på stora behov av utveckling och åtgärder inom flera områden för att skolan ska kunna leva upp till sitt ansvar att ge alla elever en bra och likvärdig utbildning. Åtgärder behöver sättas in på både nationell, lokal och individuell nivå. Utvecklingen av skol- och utbildningspolitiken måste även handla om arbetsmiljö, mobbning och trakasserier samt om insatser för alla de elever som idag lämnar skolan i förtid.

Attentions undersökning visar att bristerna i stödet idag till stor del är en kunskaps- och attitydfråga. Det leder till att skolan inte alltid ser svårigheterna för eleverna, men det gör också att de inte heller ser möjligheterna. Riksförbundet Attention menar att varje skola har ett ansvar att lära av dem som har lyckats och ta till sig den information som finns. Utifrån undersökningen har Attention följande förslag på åtgärder:

1. Öka kunskaperna

Inför obligatoriska kursmoment om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar i lärarutbildning och investera i kunskapsutveckling så att skolans personal kan ta sitt ansvar för elever med funktionsnedsättningar. Även assistenter som arbetar med barn i behov av särskilt stöd måste ha adekvat utbildning för att kunna vara ett pedagogiskt stöd till eleven.

2. Skärp lagstiftningen

Elever med funktionsnedsättningar måste få rätt till likvärdig utbildning och stöd att utveckla sina kunskaper så långt som möjligt genom anpassning av miljön och undervisningsformerna. Skollagen måste tydliggöras så att rätten till stöd inte upphör när eleven nått godkänt. Målet måste vara att ha en realistisk plan för hur barnet ska gå igenom skolan och med målsättningen att eleven ska kunna utveckla sina kunskaper och intressen så mycket som möjligt.

3. Tidiga insatser

Tidiga insatser och individuellt anpassat stöd är nödvändigt för att barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar ska kunna utveckla sina förmågor och nå upp till kunskapskraven i skolan. Tidiga insatser minskar dessutom behovet av stöd i högre årskurser.

4. Använd hjälpmedel

Kompetenshöjningen hos skolans personal bör även vara inriktad på utbildning om hur datorer, speciell programvara samt andra pedagogiska hjälpmedel kan användas i klassrummet. Utvecklingen av anpassade läromedel och hjälpmedel måste fortsätta. Det är en rättighet att få undervisning i alla skolämnen utifrån sina egna förutsättningar. Tillgång till kognitiva hjälpmedel, anpassning av miljön och kunnig personal är viktiga förutsättningar för det.

5. Förbättrad samverkan

Riksförbundet Attention vill framhålla betydelsen av en fungerande samverkan mellan socialtjänsten, habilitering, BUP, elevhälsan och hemmet. Förälder och eleven ska vara med i det samarbetet för att kunna arbeta preventivt med tidiga insatser. Snabb och kontinuerlig information innebär en trygghet för föräldrarna. I vissa fall kan föräldrar även behöva handledning och avlastning för att orka fortsätta hjälpa till med sitt barns skolgång.

6. Underlätta kontakterna

Om eleven har omfattande behov av stöd från flera olika instanser bör en ”lots” som kan koordinera processen kopplas in. Föräldrar ska kunna få ett ombud som kan företräda dem och eleven i kontakter och förhandlingar med skolan och kommunen. Ett ombud skulle kunna tillse att åtgärdsplaner upprättas och följs av skolan vilket både skulle avlasta föräldrarna och leda till ökad rättssäkerhet för eleverna.

7. Höjd beredskap mot mobbning av elever med funktionsnedsättning

Elever med funktionsnedsättning är mer utsatta än andra för mobbning. Detta är oacceptabelt och

inverkar både på skolresultat och på individens psykiska hälsa. Skolans ansvar omfattar inte bara kunskapsförmedling. Effektiva åtgärder måste sättas in för att förebygga och motverka mobbning.

8. Ökad helhetssyn

Stödinsatser och åtgärdsprogram måste ta hänsyn till såväl barnens behov av kunskapsinhämtning som av deras sociala situation både i skolan och på fritiden. Skoluppgifter ska i största möjliga mån utföras under skoltid för att undvika att även kvällar och helger kantas av konflikter kring läsläsning och skoluppgifter.

Läs mer

Riksförbundet Attention (2007) *"Tyst i klassen". En rapport om NPF i skolan*

Skolinspektionen (2011) *"Olika elever - samma undervisning. Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning 2010"*

Skollag (2010:800)

I Riksförbundet Attentions webbutik finns material för dig som vill veta mer. På

<http://webbutik.attention-riks.se/> hittar du böcker, filmer och annat material som riktar sig till såväl skolpersonal som föräldrar och barn.

Riksförbundet Attention är en intresseorganisation för personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF). Exempel på NPF är ADHD, Aspergers syndrom, Tourettes syndrom, OCD och tal- och språkstörningar.

Vi arbetar för att de barn, ungdomar och vuxna som finns bakom diagnoserna ska bli bemötta med respekt och få det stöd de behöver. I skolan, på arbetsmarknaden och på fritiden.

Läs mer om oss på www.attention-riks.se

Ring oss på 08-709 22 60

Eller skicka e-post till kansliet@attention-riks.se

